

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Dinsel Ritüellerin Müzik Ögesine Fenomenolojik Bir Yaklaşım A Phenomenological Approach to the Element of Music in Religious Rituals

Mehmet Emin ŞEN

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Müzik Bilimleri Bölümü,
mehmet.sen@inonu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-9713-451X

Öz: İşitilebilir ses özbeklerinin sezgisini art alan ve fenomenoloji açısından önerme sunan çalışmada müzik ögesi, dinsel ritüellerdeki olgusal konumu ve sistematik ses kompozisyonu içerisinde betimleyici-algisal bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Dinsel ritüeller özelinde müzik ögesinin fenomenolojik açıdan ele alınmasının gerekçesini ontolojik bir temelde kodlanmış öğelerin somutlaştırılması oluşturmaktadır. Müzik ögesi dinsel ritüeller özelinde değerlendirilerek müziksel etkileşimlerin insan bilinç ortamının nesnelere verdiği tepkisi fenomenolojik bakışla betimlenmiştir. Yaşam döngüsü, müziksel form ve dinsel eylemler özelinde eyleme katılan bireylerin duygusal-inançsal bilinç konularına hitabının ses özbeklerinin iletişimsel içeriği kullanılarak yapılmaktadır.

Müziğin diliyle yanıt arama çabası içerisinde ilgili literatürün taranması ile oluşturulan çalışmada din özelinde müzik ögesi sonik etkileşimler yönüyle betimlenmiştir. Yaşam döngüsü çerçevesinde bireyi çevreleyen fenomenlerin kültürlerinden olan dinsel eylemlerde bilince hitap eden beş duyunun dokunuşları sonik ifadesi ile ritüelleri tamamlama aracı ve felsefik dünyanın yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Fenomenoloji, dinsel ritüeller, dinsel ritüellerde müzik ögesi.

Abstract. In the study, which is based on the intuition of audible sound materials and presents a proposition in terms of phenomenology, the musical element is evaluated from a descriptive-perceptual perspective within its factual position in religious rituals and systematic sound composition.

The reason for the phenomenological treatment of the musical element in particular religious rituals is the concretization of the elements coded on an ontological basis. The musical element was evaluated in terms of religious rituals, and the reaction of the human consciousness environment of musical interactions to objects was described with a phenomenological perspective. The life cycle is made by using the communicative content of the sound substances of the emotional-belief consciousness of the individuals participating in the action, specific to the musical form and religious actions.

In the research, which was created by scanning the relevant literature in an effort to seek answers with the language of music, the musical element in religion was described in terms of sonic interactions. The touches of the five senses that appeal to the consciousness in religious actions, which are among the cultures of the phenomena surrounding the individual within the framework of the life cycle, are the means of completing the rituals with the sonic expression and the reflection of the philosophical world.

Key Words: Phenomenology, religious rituals, music element in religious ritual.

GİRİŞ

Ses, insan iletişimi ve etkileşiminin olmazsa olmazıdır. Yaşamı boyunca çevresi ile etkileşimlerinden ürettiği anlamları toplumsal hafızasında yaşatarak gerek sözlü gerekse yazılı olarak ifade edebilmiş bir varlık olan insan, süreç içerisinde inanç dünyasında yapılandığı ritüeller özelinde ise dini anlam içeriklerini sonik olarak en etkili şekilde ifade etmesini ses özdeklerini kullanarak sağlamıştır.

Müzik üzerine düşünceler, fenomenolojik bağlantısı ile son zamanlarda felsefi tez ve kavramsal araçlara sahip olan müziğin doğası ve müzikal nesnenin ontolojisi açısından önemli bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Fenomenoloji, yüzyılımıza egemen olan birkaç felsefeden biridir ve müzik analizi için doğrudan referans oluşturmaktadır. Dolayısıyla müziğin öznellik, algı, yapı ve anlam arasındaki geleneksel ve kaçınılmaz ilişkisi dinsel etnomüzikolojik bağlamı ve fenomenolojik çağrısı ile ilginin ana nedenlerinden birini göstermeye tek başına yeterli olan bir dizi teorik ama etkili bir teoremi sunmaktadır.

Dinsel ritüellerde müzik ögesinin fenomenolojik açıdan ele alınmasını, inanç-müzik ilişkisinin ontolojik temelli bir bakış ile kodlanmış öğelerin somutlaştırılması, yapılandırılması ve değerler olgusuna dönüştürülmesi oluşturmaktadır. E. Husserl'in ortaya koyduğu fenomenoloji bilimi, sosyal bilimler ve felsefe alanına kesinlik kazandırabilmek için görüngeler üzerinde durmak ve görüngü analizi yapmak gerektiği düşüncesinden hareket eden bir felsefi yaklaşımdır. Bu bağlamda fenomenoloji sosyal bilimlerde etkin olarak kullanıldığı için etnomüzikoloji disiplininin çok müzik sosyolojisi ile ilgilidir (Dönmez, 2019: 82).

İnsan belleğinde bıraktığı etki göz önüne alındığında, anlamlara yüklü olan ses bütünleri kuşkusuz ilk sırayı almaktadır. Bu anlamlar müziksel formlara yüklenerek dinsel ritüellerde oldukça geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Çalışmada dinsel ritüellerin müzik ögesi, dinsel etnomüzikolojik bağlamı ve fenomenolojik çağrısı ile ele alınmıştır.

Toplumun ortak değerlerine ilişkin anlamlarla yüklü öğelerin işitilebilir ses özdekleri ile zenginleştirilerek kullanılması, topluluğun gelenek ve bilgi birikimini aktarırken aynı zamanda duygu ve sosyal bütünleşmesini güçlendiren eylemlerdir. Bu yönüyle dinsel ritüeller kültürel kimliğin kuşaktan kuşağa aktarımı için önemli bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Fenomen, insanın doğrudan ve aracısız bir şekilde deneyimlediği, duyu organları yoluyla algılayabildiği her türlü nesne, varlık, nitelik ve olaya karşılık gelen felsefe kavramıdır. Farklı yaklaşımı ile olayların incelenmesinde tek doğru yöntem bulunduğunu, olaylara ilişkin insan bilgisinin ancak duyu organları aracılığıyla ve onların olanakları, yeterlikleri ölçüsünde elde edilebileceğini öne süren görüş olarak tanımlanan fenomenoloji eş deyişle fenomen üzerine gerçekleştirilen bir sorgulama ve araştırma çabası, şeyleri ve nesnelere betimleme amacı güden bir felsefi anlayıştır (Barua, 2009: 19; Ryba, 1991: 14).

Müzik bilimi içerisinde sadece algısal bir bütünün içsel yapısını düşünemeyiz. Müzik, her şeyden önce sesleri anlamlandırmanın bir yoludur. Örneğin müzik, aynı nesnel özelliklere ve dolayısıyla duygusal yaşamla izomorfik ilişkiye sahip anlamlar içeren ve her kültür üyesinin çözümlemeyi bildiği birtakım kültürel kodları ifade eder. Dolayısıyla tüm müziklerde kültürel sermayenin sembolleştirilmesi ve birtakım kodlarla taşınması söz konudur. Çalışmanın ilerki bölümlerinde de bahsedileceği gibi kadim dinsel müzik kültürlerinde kullanılan anlamlar ve semboller çok daha önemli ve yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinsel ritüel müzikleri bu yönüyle sosyoloji biliminde sembolizm kavramı ile değerlendirilmektedir. Tarihsel süreçte yaşanan politik ve ekonomik değişimlerin geçmiş ve yaşayan tüm dinlere mezhepsel ayrışım olarak yansması bu çalışmanın dışında bırakılarak, müzik ögesi tüm dinlere eşit mesafede bir duruş ile fenomenolojik açıdan ele alınmıştır.

Fenomenoloji Bilimi Üzerine

Fenomenoloji, özünde felsefi bir etkinliktir ve sadece müziğin doğası hakkında değil aynı zamanda bilginin doğası hakkında da araştırma yapmaktadır. Bu terim tam ve kendine özgü anlamını 1807'de Die Phanomenologies des Geistes'in yayımlanmasıyla Hegel'den almıştır. Bilincin genel olarak ya içerdeki ya da dışardaki bir nesnenin bilgisi olması anlamında bilinç bilimidir (Lyotard, 2007: 50). Bu nedenle fenomenoloji, bireyin felsefi statüsünün içsel bakışını oluşturmaktadır. Eleştirel bakışı ile dikkat çeken bir disiplin olarak radikal bir şekilde bilim dünyasına nüfuz eden felsefelerden biri haline gelmiş,

düşünce analizinin temelleri üzerine yeni bir disiplin olarak doğmuştur (Schütz, 2018: 64-65). Fenomenlerin yani bilince görünen şeyin incelenmesi anlamına gelen fenomenoloji, bilginin öznesi ile psikolojik özneyi özdeşleştirme çabası içerisinde insan bilimlerinin yerini almaya çalışmadan onların sorunsalını geliştirirerek tamamlamaya, sonuçlarını elemeyen geçirip araştırmalarını yönlendirmeye ve sosyolojizm özelinde her bilginin içinde geliştirildiği sosyal çevrenin öğelerinden çıkarılabileceğini göstermeye çalışır.

Fenomenoloji en geniş anlamıyla bilincin bilimidir. İnsan bilinci ortamının nesnelere verdiği tepkidir. Nesne anlamların çökeltisinden oluşur ve nesneyi algılamak onu gerçekte var olarak hedeflemektir ki böylece dünyanın anlamında benim ona verdiğim anlam olarak şifresi çözülmüş olur. Yönelişsellik fenomenolojik düşüncenin göbeğinde yer aldığını söylemek yanlış değildir. Tüm yaşanmışlıklar yönelişeldir ve yönelişellik bir hedefleme ve anlam vermedir. Duyulan şeyin algısı dille gösterişli olarak bilişsel analiz yoluyla diyalektik olarak varlıktan anlama gönderildiği hakikatin sonuç olarak görülmesidir. Bilinç, yönelişellik olduğu için aslında her veriyi karşıda duran bir fenomene dönüştürmek anlamı taşır. Yönelişsel analiz ile özne nesne ilişkisini net bir şekilde betimlememizi sağlayarak özne-ben'in esas karakterlerini açığa çıkartır (Husserl, 2003:14-15; Ryba, 1991: 169).

20. Yüzyılın ilk çeyreğinde doğup gelişen fenomenoloji diğer adıyla görüngübilim, bir felsefe akımıdır. Felsefi kuramın kaynağı, doğa ötesi bakış açısından, somut yaşantıya dönmeyi gerçekleştirmektir. Fenomenoloji, duyularla algılanan şey olan fenomen ile ilgilenir. E. Husserl, M. Heidegger, M. Merleau-Ponty, J. P. Sartre gibi düşünürler bu akımın en önemli temsilcileridir. Fenomenoloji, sık kullanılan deyişle, öz'lerin araştırılmasıdır. Çünkü bütün sorunlar sonunda özlerin betimlenmesi sorununa geri götürülebilir. Ancak, bu noktada ayrımı belirginleştirmek gerekir; fenomenoloji, öz'lerin bilimi değil, öz'ü görüleyen bilinç'in bilimidir aslında ve konusunu algının ya da bilincin öz'ünün betimlenmesi sorunu oluşturmaktadır (Barua, 2009: 20; Cox, 2004: 38).

Somutun içerisinden özü çıkartmak anlamına gelen fenomenoloji, gerçekte yaşanmışlığın öznesi olan fenomene, yargı yolu yorumuyla maskelenmesine meydan vermeden fenomenolojik refleksyon ile deneyimin koşullarına içsel bakış ile yabancılaşmaların karşısında bir olgu konuşmasıdır. Fenomenoloji bir öz ontolojisi olup, nesnenin nasıl görüldüğünü temel alır. Gerçeklik, yalnızca bilince ve algıya yönelen, bilincine varılan ve görülen bir şeydir. Fenomenoloji yalnızca bir felsefe değil, aynı zamanda zihne dolaysız yollardan verilmiş olanı betimlemeye dayanan bir yöntemdir (Zahavi, 2020: 38-41). Öz'ü görüleme yöntemi olmakla birlikte, bu yöntemle aynı zamanda fenomenin ne olduğu ve nasıl kavranabileceği de sorgulanır ve incelenir. Bu nedenle, fenomenolojiyi fenomenlerin bilimi olarak takdim etmek alışkanlık haline gelmiştir. Bütün bilim dalları, fenomenlerden söz ederler. Fizik, fizik fenomenleri; psikoloji, psikik fenomenleri; sosyoloji, sosyal fenomenleri; müzik ise, müziksel fenomenleri inceler. Kısacası, her bilim dalının bir fenomen alanı vardır. O halde, fenomenolojinin sözünü ettiği fenomenlerle bu fenomenler arasında ne fark vardır? Kuşkusuz, bu fark, fenomenolojinin tavrı, fenomenlere yaklaşımı ile diğer bilim dallarının tavrı arasındaki farklılıktan kaynaklanır. Husserl'e göre, her bilim dalında olduğu gibi fenomenolojinin de objesi karşısında aldığı bir tavır vardır ve bu da fenomenolojik tavır olarak adlandırılmaktadır (Husserl, 2003: 7-8).

Fenomen veya görüngü, duyularla algılanabilen görünen nesne ya da ortaya çıkan görüş anlamlarını taşıyan bir kavramdır (Zahavi, 2020: 19). Fenomenoloji ise E. Husserl'in ortaya attığı TDK sözlüğündeki karşılığıyla görüngübilim, farklı çalışmalarda öz bilimi veya olay bilimi olarak adlandırılmakta ve en net haliyle Husserl'in "*Şeylerin özüne dönelim!*" çağrısında somutlaşmaktadır. 19. Yüzyıl felsefesine tepki olarak doğan bu disiplin, beraberinde varoluşçu felsefenin (existentialism) ve yeni ontolojinin de varlık bulmasını sağlamıştır (Husserl, 2003: 16; Lyotard, 2007: 20).

Fenomenolojiye göre asıl varlık, fenomenlerin içinde gizli olan özdür. Öz, varlığı varlığa getiren; onu, o şey yapan temel nedendir. Bir nesneyi kendisi yapan şeydir. Husserl'e göre özü anlamının yolu fenomeni bilmekten geçer. Fenomenden hareketle öz'e ulaşılır. Öz, bilinç tarafından doğrudan bilinebilir. Sezgi (bilinç) ile şeylerin öz'ü bize, tıpkı duyu deneyindeki doğal cisimler gibi, doğrudan aracısız olarak verilir. Öz'ler alanına varmak için dış dünyanın bilgilerinden, ön yargılarından tamamen kaçınmamız gerektiğini söyler Husserl. Çünkü var olduğunu sandığımız bir şeyin, daha yakından bakıldığında var olmadığını; şöyle veya böyle olduğu sanılanın öyle olmadığını hepimiz deneyimlemişizdir. Yine de bu, dünyanın varlığından şüphe duymak gerektiği anlamına gelmemektedir.

Dünya'nın varlığından şüphe duymaz Husserl; sadece sağlam bir temele varmak için bütün yargılardan, varlık savlarından kaçınır (Husserl, 2003: 189).

Husserl, fenomenolojiyi soyutlamalar yaparak tanımlarken özünde iki düşünsel adımdan oluştuğuna dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki deneyim dünyasının paranteze alınması olarak adlandırılan indirgeme, ikincisi ise bilincin paranteze alınmasıdır. Böylelikle bilincin çeşitli edimlerinin salt öz'ü kalır. Fenomenolojinin görevi, salt öz halindeki bu bilinç edimlerinin çözümlemesidir (Hühnerfeld, 2002: 41-42). İlki öznenin kendisine, ikinci ise şeylerin kendisine yönelmek olan bu yaklaşımda, şeylerin kendisinden başka hiçbir şey dikkate alınmamak zorundadır.

Bir şeyin varlığından, varoluşundan bahsettiğimiz zaman fenomenoloji, o şeyin bilinçte nasıl var olduğunu, nasıl mevcuda geldiği, nasıl huzura geldiği, açığa çıktığı, inşa olduğu, kurulduğu hususlarına odaklanır. Husserl için önemli olan şey bir bilgi nesnesi olmadan önce dünyanın bizim zihnimize nasıl kurulduğudur (Küçükalp, 2012: 143-169). Eş deyişle fenomenoloji zihne dolaysız olarak verilmiş olanı betimlemeye dayanan, sezgiye dayalı ve asıl olarak nesnenin zihinle görülmesini konu edinmiş özel bir bilme yöntemidir.

Dinsel Ritüeller Ontolojisi

İnsanoğlu sürekli bir arayış ve sorgulama içerisindedir. Bu arayış ve sorgulama evrenin, dünyanın, insanın kendi sırlarını çözmeye çalışması, sürekli devam eden ve değişim içerisinde olan felsefeye dayanmaktadır. Hayatımızdan yükselen bir etkinlik olan ontoloji, varlığın temel özelliklerini, bilginin kaynağı, anlamı ve nedeni üzerine düşünme bilimidir (Badiou, 2016: 253). Din ise insanın felsefi dünyasında öznel anımsatıcı bir işlev gören sosyolojik yapı taşlarının en önde gelenidir. Din sosyolojisinin görevi, din ve din dışı cemaat ilişkilerini ve muhtelif dini cemaatlerin kendi aralarındaki ilişkileri sosyo-kültürel yapıyla olan bağı üzerinde araştırmaktır. Din sosyolojisi açısından her dini yapılanma, belirli bir kültürel ve sosyo-ekonomik çerçevede toplumsal yapı içinde yerini almaktadır (Mensching, 2012: 27). Dolayısıyla her dinin kendi içinde kutsalın özel bir şeklinin ele alındığı algı, yapı ve davranış gibi din bilimleriyle uğraşan farklı disiplinler bulunmaktadır. Din sosyolojisi ve din antropolojisindeki yaklaşım farkı buna örnek olarak verilebilir. Sosyologlar organizasyon ve uygulama yönüyle nitelendirerek muhtemelen dinin sosyal boyutunu araştırırken, antropologlar ise dine kültürel bir fenomen olarak ve kültürün belli ölçüde politik, ekonomik ve elbette sosyal boyutlarını da içine alan yönlerine dikkat çekme eğilimindedir (Clarke, 2012: 421).

Sosyoloji bilimi, din sosyolojisi özelinde din ile toplumsal olguları özsel, işlevsel ve sembolizm gibi yaklaşımlarla ele almaktadır. İşlevsel din tanımları sosyolojide *işlevselcilik* olarak adlandırılan teorik yaklaşım ile sosyal kurumların ve inanç sistemlerinin toplumun devamlılığındaki işlevselini tartışır. Özsel yaklaşımlar dinin Tanrı'ya olan inanç veya herhangi bir dini ritüele-ibadete iştiraki ile ilgilidir. Özsel tanımlar dinin anahtar özelliklerini tanıtmaya çalışarak Tanrı'ya olan inancı ya da doğaüstü kavramları konu edinir. Din, Durkheim'in da belirttiği gibi kutsal şeylerle ilgili emredilmiş-yasaklanmış bir inançlar ve pratikler manzumesidir. Bu inanç ve pratikler, onları kabul edenleri o öğreti çatısı altındaki ahlaki toplulukta bir araya getirir. Bu tanımın işlevsel öğeleri dinlerin insanları topluluklar içerisinde nasıl bir araya getirdiğine ve Durkheim'in toplumsal dayanışma olarak isimlendirdiği şeyi nasıl sağladığına atıfta bulunur (Paden, 2008: 82; Weber, 2016: 31).

Özsel kavramlar kutsal olana bir referans içersede, işlevsel tanımlar dinin farkında olarak veya olmayarak getirdiği kullanımlara ağırlık verirler. Özsel bir tanım kutsalın ne olduğu konusunda, işlevsel tanım ise dinin ne olduğu konusunda bilgi verir (Clarke, 2012: 423). Toplumsal davranışları ve etkileşimleri, bireylerin nesnelere ve sosyal aksiyona yükledikleri anlamların sonucu olarak açıklamaya çalışan sembolizm ise kutsalın sembolik işlevini, ait olduğu teolojik yapının diyalektiğine yerleştirir (Kirman, 2016: 265). Onu, evrensel ontoloji üzerinde bilinçlendirici bir söylem olarak görür. Sembolizm sayesinde, kutsal simgelerle temsil edilen dinsel eyleme katılmak suretiyle yaşamın maneviyatı ve varlığı ile olan ilişkisini sürdürür. Birey, anlık tecrübelerdeki yaşanmışlıklarda anlamlandıramadığı bilinçsel algı durumuna dinsel eylemlerde semboller aracılığıyla tanık olur. Semboller sayesinde şifreye ulaşırken kutsalın mesajını da çözmüş olur (Barua, 2009: 76).

Her dinsel fenomen, insanlık tarihinin bir olayıdır. Kutsala dair sembol ve dini fenomenler, kutsallık ve sosyal davranış odaklı ortak kültür ya da inançsal yapının (tarih, din, dil, mezhep, ırk, vb.)

bir göstergesi olarak okunmalıdır. Sembol, bir yandan insanın ebediyete açılımını, diğer yandan duyularla algılanamayan ve çözümlenemeyen anlamlar dünyasına temasını sağlar. Durkheim'in tanımına göre kutsal, toplum tarafından ortak ülkünün bireylerce yaşatılması amacıyla meydana getirilmiş kolektif bilincin bir ürünüdür. Dini topluluklar içerisinde aynı özü paylaşan bireylerin kutsal fenomenlerle ortak bilince ulaşması ve bu bilinci sürekli kılması, insanların dinlerini birlikte pratiğe dökmelerinden yani dini ritüelleri birlikte gerçekleştirmelerinden dolayıdır. Kutsal eylemlerin duygusal tecrübeleri toplumsal dayanışmayı geliştirmede ve sürdürmede merkezi bir role sahiptir. Dini ritüelleri iştirak yalnızca insanları topluluklar içerisinde birbirleriyle bağ kurdukları hissini vermekle kalmaz aynı zamanda sosyal kuralları kabul etmede de insanlara yardım eder (Bird, 2017: 26, Paden, 2008: 78, Wach, 1987: 56). Buradan hareketle fenomenolojik görev, dinsel fenomenlerin özsel ve yapısal anlamını yorumlamak, ilham edilmiş içeriği ve dini anlamını fenomenolojik bakış açısıyla manevi dünya ile temasını sağlayarak dini olguların içerdiği mesajı çözümlene işidir. Dinsel fenomen olarak tanımlayabileceğimiz kutsalı, kutsalın zıttı olarak tanımlanan profanı, dinsel ritüellere ev sahipliği yapan mekanı, ait olduğu teolojideki kutsal zaman, göğe yükseliş ve özel giriş ayinleri gibi evrensel yapıları formüle ederek kavram içerisinde betimlenmesini sağlamaktır.

Dini özel yapan şey kutsaldır ve dinin merkezinde yer almaktadır. Gündelik yaşantımız dışındaki her şeydir daha çok doğaüstü olanları ve güçleri içerir. Kutsal olarak görülen şeylerin titiz ritüelleştirilmiş bir şekil olan ses özbekleri dinle doğrudan doğruya ilişkilidir. Veda'lar, mezmurlar, ilahiler, şaraganlar, spiritüel şarkılar, Anglikan ve Roma Katolik kiliselerinde yer alan *mass* (müzik parçaları) ya da Müslümanlar tarafından bir camide yerine getirilen ibadetlerde belli kaidelere göre okunan Kur'an-ı Kerim işitsel ses özbeklerine en güzel örneklerdir. Bu fenomenler, kutsal sayılan bireylerin (ruhaniler-din görevlileri) organize ettikleri her dinsel ritüelde görülebilir. Ayine katılan insanların inanç dünyasında onun kutsal olduğuna ve birtakım genel kabul görmüş aktivite şekillerini takip etme sorumluluğuna dair bir his yaratır. Eş deyişle, kutsal ritüeller aynı öğretiyeye inanan topluluk üyelerinin belleklerinde yarattığı içsel huzurun yanında o topluluğa dair özel ve ortak değerler de oluşturmaktadır.

Teorisi A. Merriam tarafından ortaya koyulan ve ses özbeklerinin *kavram, davranış ve tını* başlıklarıyla ele alındığı modele (Merriam, 1964: 33; Kaplan, 2005: 95). T. Rice ise *tarihsel* başlığını eklemiştir. *Mekan* başlığını ise tüm bu başlıkların yoğrularak kullanıldığı fiziksel dünya üzerinde kurulu iletişimsel alan oluşturmaktadır. Dolayısıyla yukarıda belirtilen tüm başlıklardaki fenomenolojik unsurlar arasındaki ilişki ancak duyulur yaşamın maddesel içerikseli ile bilinç arasındaki diyalektik bağ okunarak betimlenmeye çalışılmalıdır.

Bu anlamıyla kavram ve davranış başlığı, teolojik boyutu ile tanrı ve birey arasındaki aşkınsalı özdeşleştirir. Sinir sisteminin tabi olduğu yapılaşmalar nedeniyle algılanan şeyler belli bazı sabitlere göre uygulanır. Tarihsel başlığını şimdiye kadar ki yaşanmışlıklar akısı olarak tanımlayabiliriz. Tarihsel bellek tarihsel oluşun içinde işaretler, simgeler, kalıntı, anıt ve alıntılar gibi unsurlar ile her birinin kolektif kültürel mirasını geleceğe taşıyarak fiziksel dünya üzerinde kurulu iletişimsel alanı oluşturur. Fenomen olanla coğrafi olan arasındaki ilişki bu başlıkta doğal ve kültürel ortamından çıkan tüm uyarıları öznesi ile bu çevrenin merkezine koyan karşılıklar bütünü olarak görülmelidir. Tını başlığını ise, dünya üzerindeki tüm dinlerin ritüellerindeki müzik ögesi temelinde aynı özü taşıyan evrensel bir dizi frekans örüntüsü oluşturur. Bu frekans örüntüsünü (tını) oluşturan diziler o kültür içinde raga, mod, kinto, makam, mikrotonal, vb kavramlar ile adlandırılırlar ve hangi dine aitse o dinin teolojik çerçevesi ile ayrı bir anlama büründürülür. Dünya üzerinde yaşayan dinlerin teolojisine ve bilinç dünyasına ilişkin anlamların büyük bir çoğunluğu, tını başlığında buluşturduğumuz yukarıda örnekleri verilen ses dizilerine yüklenmiştir.

İnsanlık tarihinin tanrısal ilişkiyel bağı için kurumlar kendi mekanlarını yüzyıllardır fiziksel olarak üretmektedir. Fenomenolojik anlamından yoksun olan bu fiziksel alanlar insan tarafından işlenmesi ile kültürler nesne anlamını kazanır. Dolayısıyla on iki asır öncesi Göbeklitepe'de karşımıza çıkan mekan kavramı günümüzde din kurumlarının mandir-devasthana, tapınak-manastır, havra-sinagog, kilise-şapel, cami-mescid vb olarak adlandırılan fiziksel mekanları kurarak fenomenlere ev sahipliği yapmasını sağlarlar.

Kadim dinsel kültürler içerisinde ilkel devirden gelen kolektif bir miras yaşamaktadır. Doğum, evlenme ve ölümü kuşatan eski merasimler, günümüzde yüksek tipli dinler alanında kesin olarak belirginleşen arkaik ve kolektivist bir harekete bürünmüşlerdir (Mensching, 2012: 26). Bu unsurlar bireyin yaşam döngüsündeki inançsal varlığının fenomenolojik dünyasını oluşturur. Birey ve toplum arasındaki geleneksel anatominin belirlenmesi amacını taşıyan dinsel fenomenolojik bakış, bu fenomenlerin altındaki örüntülü anlamı meydana çıkarmayı sağlayan her bir davranışın taşıdığı koşullanma verilerini kullanarak anlamını bulmayı hedefler.

Bu bağlamda müzikal nesne herhangi bir şeydir. Bu kimi zaman bir işaret bir önerme ya da duyu ile algılanabilen bir veri olabilir. Nesne olarak müziği duyulur şeyin sezgisini art alan tüm bilginin temeli olarak aldığımızda, dinsel ritüellerin müzik unsurlarının algılanma biçimleri bağlamında kültürel bellek, dinsel müzik metinleri ile kalıplaşmış anlamların gelecek nesillere taşınması açısından önemli bir işleve sahiptir. Dinsel ritüeller bu açıdan kalıplaşmış yönelim biçimlerini müzikal algı biçimine dönüştürülerek gerçekleştirilen tekrarları bağlamıyla dinsel müziğin işlevi ve anlamsal boyutunu gördüğümüz bilince ileten fenomenlerin başında gelen işitsel sembollerini barındıran bir alanı oluşturmaktadır.

Dinsel Ritüeller Fenomenolojisi

Müziğin doğrudan bir tutku olduğunu dile getirdiğimizde duyuusal etki fenomenolojinin merkezi haline gelir. Bu durum ruhsal estetik bir değer gerçekleşmesi olan sesin yani müziğin psikolojik sonuçlarından biridir. Müziği deneyimleyen kişi kendisinde hatıralar, rasgele uçan imgeler, geçmiş atmosferi ve içine doğan eski belirsizlikleri hissettiğinde tatminkar ritmik ve armonik süreç tecrübeye dönüşmüş olur. Bu unsurların her biri bilim olarak tarihsel düzeyde desteklenen fenomenlerdir. Saydam bir ortak kültürel hafızada insanın geçmişi hakkında edindiği bilinç biçimi tarih bilimi verileri sayesinde anlam örtüsünün altındaki kültürel ağı görmemizi sağlar. Müzik teorisi ve analizi ile de müzikal nesnenin özelliklerinin etkili ve geniş çapta tartışılan ilişkisinin esli parametreleri ile içselleştirilir.

Örneğin Barok dönemde bestelenmiş olan kantat, passion, missa, requem, motet gibi bestelenen formlar, dini bilincin en gerçek temsilcileri olmuşlardır. Bu eserler yaşanmış tecrübelerin çok yakını olma imtiyazına sahip görünen sanatsal bir tür ciddiyeti gereği dinleyicisine çağrıda bulunur. Çünkü ruhsal durumda ve iç süreçte bulunan şey, doğrudan ve aracı olarak müzik içinde tecrübe edilebilir. Dil formlarından biri olan müzik dili, etkileme sanatının en birincil kaynağı olan ses ve müzik fenomenlerinin duyu organlarına hitap etmesinin yanında düşünme eylemini de yönetebilmesi ile de müziğin fenomenolojik bir varlık olduğunun ispatıdır.

Fenomenoloji kimi çevrelerde nitel ve insancıl bir yaklaşımla sosyolojiye yeni bir ilgi alanı katmıştır. Dini araştırmalardaki kullanımında ise öncelikle o dine karşı yanlı olmayan ve değer-bağımsız yaklaşımı ile belirginlik kazanmıştır. Kültürler arası ve dinler arası karşılaştırmalı çalışmalar için uygun bir yöntem ve nihayet kutsalın hem ötesindeki nihai gerçekliği hem de onun bu dünyadaki toplumsal yansımaları üzerindeki bütün etkilerini parantez içine alan bir yöntem olarak kendini göstermiştir (Berger, 2011: 19). Anlam-eylem ilişkisi açısından fenomenolojinin bilişsel algı ve onların çözümlenmesinin sosyoloji açısından için önemini vurgulayan Schutz'un eylemde bulunan bireyin gerçekleştirdiği davranışa ilişkin iki tür anlamlandırması söz konusudur. Yorumlayıcının bilincinde gerçekleşen nesnel ve davranış yapanın zihninin olan öznel anlamlandırmalar, her bireyin yaşantısının bilişsel yönleriyle ilgilenmesinin yanısıra çevresini çepeçevre saran fenomenleri iç dünyasına özgü nasıl algıladığı üzerine odaklıdır (Schütz, 2018: 21-23, Slattery, 2007: 232-235). Burada kastedilen, bireyin dış gerçekliğin yerine dış gerçekliğin kendisinde oluşturduğu algıyı anlayarak dış dünyaya kendi penceresinden bakması olarak tanımlanması ve bireydeki bu algı durumunu içsel bakış olarak adlandırılmasıdır. O halde bireyin olay ve durumlardaki fenomenlere verdiği tepki, gerçek olana değil, gerçeğin algısına yönelik bilişsel içsel bakışıdır.

Dinsel Ritüellerde Müzik Ögesi

Kültürel geçmişin gelecek kuşaklara aktarılıp sürekliliğinin sağlanması için geleneklerin uygulanması şarttır. Dinsel ritüeller, eylemsel boyutu açısından kültürleme aracı olmasının yanında bütünleştirici özelliği ile toplumu bir arada tutmak için gerekli sosyal dayanışmayı yaratırken aynı zamanda kültürel hafızanın yaşatılmasının ilk koşulunu oluşturur. Bu yönü ile bir nevi sosyal insanın dışı vurumudur. Kültürel belleğin inşasında ki söylem her uygarlık ve her uygarlığın içinde her tarihsel

an, her anın içinde şu ya da bu bilişsel bilinç mimarisi ile oluşturulan dünya görüşü en iyi dinde ve sanatta dile getirilir (Lyotard, 2007:59, Giddens, 2005: 246).

Bir iletişim aracı olarak ses, armonikleri ile beraberinde müzik günümüz sekresyon algılamasındaki biçimsel betimlemesi ile ilgili olmayıp, bilişsel ve pisişik düzeyde beş duyuya hitap ettiği için karakteristik bir fenomen ve fenomenolojik merkezdir. Hegel müziği duygunun ve ruhun sanatı olarak tanımlayarak sınırsız ve sonsuz deneyimler içerdiğini belirtir (Ryba, 1991: 55). Örneğin bir konsere gittiğinizde ya da bir rock müziği dinlediğinizde ortamda ki fenomenlerle beraber gerçek bilginin özündeki duyumsamaya giderek bilmek daha da ahenkli hala gelir. Bu durum dinsel ritüeller içinde geçerlidir. Fenomenolojinin müzikteki uygulamalarında varılmak istenen odak nokta, müziğin harekete geçirdiği belirli bir bilinç çerçevesindeki duygusal ve anlamsal ortak noktaların tanımlanmasını kapsamaktadır. Bu odak nokta müziğin tetiklediği belirli bir bilinci görünür hale getiren sembolik dünyası ile bağlantılı duygusal ve anlamsal ortak noktaların betimlenmesidir. Bu bağlamda ayin müziklerinin fenomenolojik boyutu müzik üzerinden inşa edilen kalıp ifade biçimleriyle oluşturulan birlikteliğin ve bu birlikteliğe eşlik eden dinsel müzikal ifadelerin algı biçimleri üzerindeki ortak etkisinden ve bu ortak etkinin yansıtıldığı sembollerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu ortak etki fenomenolojinin geleneksel, kültürel veya inançsal yapılanmalara hitap şekli olarak önem kazanmaktadır (Erdoğan vd., 2020: 83-85).

Müzik ve dil öğeleri tıpkı yazı gibi kültürün unutulmaması ve akılda tutulması için birer fenomensel araçtır. Hindu inancındaki *veda*'lardan Musevi inancında okunan *mezmur*'lara, Hıristiyan inancındaki *mass*'lardan İslam inancında belirli kaidelerle okunan Kur'an-ı Kerime kadar dünya üzerindeki tüm kutsal metinlerin müzik aracılığı ile icra edilmesine ilişkin Ong, teorisinde dinsel müzik metinlerinin içine müzik ögesinin yerleştirilmesinin iletişimsel içeriğine olan etkisine ve dinsel kültürün devamındaki önemine vurgu yapmaktadır. Her dini ritüel sırasında söylenen söz, duaların ayrılmaz parçasıdır. Dinsel inanışlar kutsal deyişlerini zaman içinde yazıya dökerek sağlamlaştırmış ve kutsal kitaplarını yaratmışlardır. Ancak pekçok dini inanış bugün metinlerde olsa bile aslında sözlü geleneğin üstünlüğü dinsel müzik metinlerinden kolaylıkla anlaşılabilir. Hıristiyan dünyasının kilise ritüellerinde İncil'i yüksek sesle okumalarının sebebinin Ong, Tanrı'nın insanlara yazdığına değil konuştuğuna inandıkları tespiti ile, Russolo ise ilkel halkların müziğin ana unsuru olan ses ögesinin tanrısal bir kökeni olduğuna inandıklarını, sonrası toplumlarda dinsel bir saygının öznel fenomeni olarak ruhaniler tarafından kullanıldığı yönüyle dile getirmektedir (Ong, 1995: 93, Russolo, 2015: 117).

Dinsel ritüel müzikleri, yapılan ibadetlerin bir parçası olmakla birlikte ritüeli tamamlama aracı olarak düşünülebilir ve icrası sözsüz olduğu gibi sözlü de olabilmektedir. İnsan sesi, dünyanın var olduğu andan itibaren kullanılan, eski olduğu kadar ona yükleyebildiği doğal ve içten anlamları en etkili şekilde icra edebileceği, içinden gelen özü yani nefesi ile hayat bulan bir çalgıdır. İşte vokal müziğin gücünde buradan gelmekte ve kutsal ritüellerde baş tacı edilmektedir.

Düzenli aralıklarla gerçekleştirilen ayinler, kültürün aktarımı, ifadesi ve yeniden üretilmesinin ön koşulunu oluşturur. Bu ifade alanlarından öne çıkan ve en verimli, aynı inanca sahip topluluk üyelerinin kolektif değerlerinin temsiline dayalı, soylu amaçlar güden, özsel değerlerinden beslenen ve kültürel simgelere bağlı olarak anlamlarını ürettiği dinsel ritüellerdir. Dolayısıyla kültürel fenomen olarak görebileceğimiz dinsel ritüeller, bireyin sosyal çevresinde konuşlanan olgular bütünü oluştururlar. İnsanın doğduğu andan itibaren içsel dünyasını şekillendirir ve kültür ve dinsel-inanç bağlamı ile bireyin aidiyet duygusuna kültürel boyutu ile katkıda bulunur. Ayinler, aynı inanca sahip topluluk üyeleri arasında aidiyet duygularının güçlendirildiği, kolektif değerlerin kültür ve inanç bağlamıyla yüceltilerek özel paylaşımların yaşandığı özel ve içsel alanı oluştururan bir felsefik dünya yaratırlar.

SONUÇ

Fenomenoloji bilimi ekseninde oluşturan bu çalışma, inanç ritüelleri kapsamında müzik fenomeninin evrensel bir dizi frekans örüntüsü olduğu vurgusunu içermektedir. Odak noktasını müziğin tetiklediği, bilincin sembolik dünyası ile bağlantılı duygusal ve anlamsal ortak noktaların betimlenmesi fenomenler ile dinsel ritüellerde müzik ögesi ile yapılmaktadır. Bu bağlamı ile inanç müziği, kodlanmış öğelerin somutlaştırılması, yapılandırılması ve değerler olgusuna dönüştürmek temelli bir bakış ile çalışmada ele alınmıştır.

Kutsal, toplum tarafından ortak ölkünün bireylerce yaşatılmasından meydana getirilmiş kolektif bilincin bir ürünüdür. Dolayısıyla herbiri fenomen olarak adlandırılan ve insanın bilinç ortamında bıraktığı etki göz önüne alındığında, anlamlara yüklü olan ses bütünleri kuşkusuz ilk sırayı almaktadır. Bu anlamlar müziksel formlara yüklenerek dinsel ritüellerde oldukça geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Müzik ögesinin fenomen kabul edildiği çalışma, kavram ve davranış kavramlarının teolojik boyutu ile tanrı ve birey arasındaki aşkınsal tespitler yaparak tını kavramı beraberinde dünya üzerindeki tüm dinlerin ritüellerindeki müzik ögesi temelinde aynı özü taşıyan evrensel bir dizi frekans örüntüsünü içeriğini sunmaktadır. Bu örüntünün, mekan kavramı ile din kurumlarının ibadethane-kutsal mekan olarak isimlendirilen fiziksellerinin fenomenlere ev sahipliği yapması ilkesinden hareketle birey ve toplum arasındaki geleneksel anatominin belirlenmesi amacını taşıyan dinsel fenomenolojik bakış dünyasını yaratmaktadır.

Fenomenolojik bakış açısıyla dinsel ritüellerde müzik ögesinin harekete geçirdiği bilincin bireydeki görünürü olan simgesel dünya algısı ile bağlantılı duygusal ve anlamsal ortak noktaların betimlenmesi yapılmış, dinsel tını ile iç içe olan bu bilinçsel algı beraberinde ses ve sembol ilişkisinin inanç dünyasındaki bilişsel ifadesi olarak ortaya koyulmuştur. Her biri fenomen olarak adlandırılan anlamlar ile yüklü ses ödeklerinin dinsel ritüellerde kültürün unutulmaması ve akılda tutulması için bir araç olduğu, düzenli aralıklarla dinlerin mekansalında gerçekleştirilen ritüellerin kavram, davranış, tını ve tarih başlıkları ile vücut bulduğu ve bireyi çevreleyen bu fenomenlerin aynı inanca sahip topluluk üyeleri arasındaki birlikteliği kuvvetlendirmektedir.

Bu tespitlerden hareketle müzik ögesi tıpkı yazı gibi kültürün unutulmaması ve akılda tutulması için bir araç olarak dinsel müzik metinlerinin içine gömülmek suretiyle devamının sağlanmasında önemli bir fenomendir. Belirli bir bilinç çerçevesindeki duygusal ve anlamsal etkisinin kültürel ve inançsal yapılanmalara hitap eden boyutu olan kavram, davranış, tını, tarihsel ve mekan fenomenleri ile kutsal eylemlerin topluluk üyelerinin belleklerinde yarattığı ve ancak duyulur yaşamın maddesel içeriğinin bilince olan diyalektik bağının fenomenolojisi, bilince hitap eden beş duyunun en uç dokunuşlarıdır.

KAYNAKÇA

- Badiou, A. (2016). *Varoluş ve ölüm. varoluşçuluk, fenomenoloji, ontoloji*. Belge Yayınları.
- Barua, A. (2009). *Phenomenology of religion*. lexington books, Rowman & Littlefield Publisher.
- Berger, P. (2011). *Kutsal şemsiye*. Step Ajans Matbaacılık.
- Bird, J. (2017). *Din sosyolojisi nedir*. Lotus Yayınları.
- Clarke, P. B. (2012). *Din sosyolojisi kuram ve yöntem*. İmge Kitabevi.
- Cox, J. L. (2004). *Kutsal ifade etmek*. İz Yayıncılık.
- Dönmez Mustan, B. (2019). *Etnomüzikolojinin temel kavramları*. Bağlam Yayıncılık.
- Erdoğan A., Levendoğlu O., Güray C. (2020). Alevilik-Müzik ilişkisine yönelik fenomenolojik bir yaklaşım (Tunceli örneği), *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 96, 83-85.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. Ayraç Yayınevi.
- Husserl, E. (2003). *Fenomenoloji üzerine beş ders*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hühnerfeld, P. (2002). *Heidegger: Bir filozof, bir Alman*. Paradigma Yayınları.
- Kaplan, A. (2005). *Kültürel müzikoloji*. Bağlam Yayıncılık.
- Kirman, M. A. (2016). *Din sosyolojisi sözlüğü*. Karahan Kitabevi.
- Küçükakal, K. (2012). *Kant sonrası metafizik üzerine konuşmalar*. Küre Yayınları.
- Lyotard, J. F. (2007). *Fenomenoloji*. Dost Kitabevi.
- Mensching, G. (2012). *Din sosyolojisi*. Sebat Matbaacılık.

- Merriam, A. P. (1964). *The anthropology of music*. Northwestern University Press.
- Ong, W. J. (1995). *Sözlü ve yazılı kültür*. Metis Yayıncılık.
- Paden, W. (2008). *Kutsalın yorumu*. Sentez Yayıncılık.
- Russolo, L. (2015). *Modernizmin serüveni*. Sel Yayıncılık.
- Ryba, T. (1991). *The essence of phenomenology and its meaning for the scientific study of religion*. Peter Lang Publishing.
- Schutz, A. (2018). *Fenomenoloji ve toplumsal ilişkiler*. Heretik Yayıncılık.
- Slattery, M. (2007). *Sosyolojide temel fikirler*. Sentez Yayınları.
- Wach, J. (1987). *Din sosyolojisine giriş*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Weber, M. (2016). *Din sosyolojisi*. Yarın Yayınları.
- Zahavi, D. (2020). *Fenomenoloji: İlk temeller*. Ayrıntı Yayınları.